

сантурна-прыгодніцкага і аўтабіяграфічнага раманных дыскурсаў.

Літаратура:

- Бахтин, М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. Бахтин. – Москва : Худож. лит., 1975. – 502 с.
- Шмид, В. Нарратология / В. Шмид. – Москва : Языки славян. культуры, 2003. – 312 с.

С.М. Тычына
(г. Мінск)

АМБІВАЛЕНТНАСЦЬ ВОБРАЗА СУМНОЙ ЖАНЧЫНЫ Ў АПАВЯДАННЯХ М. ГАРЭЦКАГА

Дваістасць чалавечай душы разглядалася М. Гарэцкім не толькі ў творы “Дзве душы”, але і ў шматлікіх яго апавяданнях. Чалавек часам сам не ведае, чаго ён хоча і да чаго імкнецца. Але нават тады, калі для яго гэтае пытанне вырашана, узнікаюць супярэчнасці жаданага з тым, што ён можа, што мусіць зрабіць. Усё гэта прыносіць чалавеку боль і пакуты, ад якіх вельмі хочацца пазбыцца, уцячы невядома куды, скавацца за маскай, якая зусім не адпавядае яго ўнутранаму свету.

Спецыфічная амбівалентнасць уласціва многім жаночым вобразам М. Гарэцкага. Прычым дваістасць хаваецца не толькі ў душы героіні, выяўляючыся праз супярэчлівыя пачуцці, але і само ўспрыняцце, здавалася б на першы погляд, падобных вобразаў у пісьменніка рознае. У якасці прыкладу можна згадаць апавяданні, назвы якіх гучаць амаль аднолькава: “Сумная дзяўчынка” і “Сумная жана”. М. Гарэцкі часта паказвае, наколькі могуць быць рознымі людзі, якія адчуваюць ці павінны адчуваць адно і тое ж. Нават калі гутарка ідзе пра тыя пачуцці, якія павінны аб’ядноўваць многіх людзей, наколькі з’яўляюцца надзвычай важнымі. Напрыклад, для некага каханне – гэта само жыццё, для іншага – смерць (як у апавяданні “Моцнае каханне”).

Вобраз з апавядання “Сумная дзяўчынка” найбольш набліжаны да прыцягальнага для пісьменнікаў-сімвалістаў вобраза таямнічай жанчыны, якая з’яўляецца ўвасабленнем прыгажосці свету і быцця. Сумная дзяўчынка не мае імя, нічога не вядома пра яе мінулае і яе думкі. Аўтар піша, што яна хацела б быць вясёлай, бо сама любіць

вясёлых людзей, але ў яе нічога не атрымліваецца. Зусім нязначныя рэчы (напрыклад тое, што маладзіца мае шыбы) прымушаюць яе задумвацца, і твар яе пры гэтым робіцца засмучаным. Яе вобраз – вельмі далікатны, жаночкі. Сум яе ідзе з самай глыбіні душы, таму ўяўная вяселосць робіць яе “вялікаю дуроніцаю” [2, с. 133]. Дзяўчынка не мае ўлады над самой сабой, над сваёю журбою, яна знаходзіцца ў палоне сваіх “нявыказаных, адзіночкіх думак” [2, с. 132]. Яе ціхі, засмучаны выгляд вабіць людзей. Калі яна ўдае вяселосць, то становіцца звычайнай, зямной (яна і старасца быць “як усе”: жартаваць, кпіць, смяцца, цешыцца і цікавіцца тым, чым і яе сяброўкі). Але нават “наўмыснаю вяселасцю не змагла яна свайго невядомага, прыгожага засмучэння, толькі зрабіла яно яшчэ танчэйшым, яшчэ далікатнейшым” [2, с. 132]. Смах з’яўляецца чужым для яе натуры, бо робіць яе надобнай да іншых дзяўчат. Аўтар паказвае, што яе памкненне вяселіцца – гэта падман, спроба згубіцца ў натоўпе, а між тым яна – іншая, дзіўная, асаблівая ў сваёй журбе. Сум надзяляе яе арэолам таямнічасці, асаблівай прыгажосці, якая нібы асвятляе яе знутры. Менавіта гэтым яна і падабаецца людзям, а самой сабе – і падабаецца, і не.

Апавяданне “Сумная дзяўчынка” ўяўляе сабой замалёўку аднаго маленькага эпізода з жыцця. У ім няма традыцыйнага сюжэта з пералікам падзей. У цэнтры ўвагі знаходзіцца дзяўчынка, якая вяртаецца дамоў са школы. Сам шлях не мае ніякага значэння. М. Гарэцкі не апісвае вонкавы выгляд сваёй гераіні. Адзінае, на чым ён робіць акцэнт – на надзвычайнай прыгажосці сумнага выгляду дзяўчынкі, якая нібы не ўпэўненая ў сваіх сілах, сваіх здольнасцях прывабліваць людзей. Дзяўчынка знаходзіцца на той стадыі, калі дзіця (ці падлетак) ператвараецца ў дзяўчыну і жанчыну (адсколь і выкарыстанасць аўтарам трапінае праўнанне гераіні з маладой перал сваім вяселлем, ужыванне вобраза блізкай вясны). Яна нібы стаіць на раздарожжы і спрабуе абраць свой шлях. Яна хоча быць з усімі і не можа змагацца з самою сабой. Тым болей, што ў яе душы хаваецца сапраўднае хараство, якое яна спрабуе адкінуць (усё роўна, што зламаць сябе), бо баіцца аддзяліцца ад усіх. Яна не разумее сама сябе і нават свае думкі не можа паглумачыць самой сабе. Сумная дзяўчынка з’яўляецца ўвасабленнем прыгажосці і таямніцы жыцця, якое можа адначасова напаўняць сэрца і шчасцем, захапленнем, і сумам, журбою. Яна – няпэўнае, няўлоўнае адчуванне набліжэння нечага незвычайнага, асаблівага. Яна – загадка жыцця, прыроды і чалавечай душы, сутнасць

той застаецца незразумелай і нявытлумачанай. І ўсё ж яна –
вычайная дзяўчынка, незнаёмка, якую можна ўбачыць на вуліцы, а
можна і не заўважыць сярод такіх жа дзяўчат.

У душы сумнай дзяўчынкі жыве нешта такое, што немагчыма
пачуць і патлумачыць пры дапамозе розуму, а можна толькі
адчуць. Яна і сама не ведае, што гэта такое. Уяўленне пра існаванне ў
свец нечага таямнічага, даступнага выключна пачуццям і інтуіцыі
чалавека, адлюстроўваецца ў многіх апавяданнях М. Гарэцкага, што
падкрэслівае цесную сувязь мастацкай спадчыны беларускага
пісьменніка з сімвалізмам. Загадкаваць свету і чалавечага жыцця
прымушае герояў і самага аўтара задаваць пытанні: “Што яно?”,
“Нашто яно?” і падобныя. “Пісьменнікі-сімвалісты часта не знаходзілі
тэрміна, каб вызначыць сутнасць загадкавай субстанцыі, і называлі яе з
дапамогай займеннікаў: “яно”, “нешта”, “тое”” [1, с. 138]. Вобразы
незнаёмых жанчын у творах М. Гарэцкага маюць сувязь з гэтым
таямнічым “яно”, бо яны хаваюць у сэрцы, у думках і нават у сваім
збліччы невядомае, непадуладнае логіцы, навучы.

Вельмі арыгінальным па сваёй будове з’яўляецца апавяданне
“Моцнае каханне”, у якім незнаёмка расказвае пра незнаёмку. Такім
чынам, у цэнтры ўвагі аказваюцца дзве гісторыі, якія можна ўспрыняць
па-рознаму. Першая незнаёмка – маладая жанчына з дзецьмі. На цягнік
яе праводзіў стары (у параўнанні з ёю) муж, што выклікала ў галоўнага
героя пытанне: ці любіць яна яго, ці шчырыя ў яе пачуцці? Сям’я
мадалася герою (аўтару) шчаслівай, моцнай, але што гэта за сям’я, калі
ў паміж мужам і жонкай няма пачуццяў? Спакойны выраз твару
незнаёмкі сведчыў, здавалася, пра тое, што яна ніколі не ведала болю і
пакуты моцнага кахання (так яно і было). Незнаёмка, адчуваючы ўвагу
да сябе з боку мужчыны, раптам загаварыла. Яна расказала пра
невядомую дзяўчыну, якая на станцыі Юрга кінулася пад цягнік, бо
каханы падмануў яе. “Дык вось не кахайцеся так моцна, а то бяда” [2,
с. 318], – дадала незнаёмка. Дастаткова незвычайна, што жанчына
наогул загаварыла з незнаёмым ёй чалавекам менавіта пра каханне. Ці
не спрабавала яна апраўдацца за тое, што яна дзеля ўласнага спакою, а
не з-за пачуццяў, выйшла замуж за старога чалавека? Бо, магчыма, яна
разумела прычыну павышанай цікавасці з боку незнаёмца, заўважыла,
што ён назіраў за ёю і мужам. Ці, магчыма, яна хацела
прадэманстраваць, што каханне – гэта яшчэ не ўсё ў жыцці? Можна
быць, яе настолькі ўразіла гэтая гісторыя з дзяўчынай, што яна
захацела ёю падзяліцца? Але выраз яе твару зусім не ўказвае на тое,

што яна моцна перажывала. У апавяданні сплеченыя дзве гісторыі, гісторыі дзвюх незнаёмых жанчын: шчаслівай і няшчаснай. Шчаслівая жанчына ніколі не ведала сапраўднага кахання, за сваім мужам яна жыве як за каменнай сцяной і ўсё ў яе добра і спакойна. Няшчасная дзяўчына – тая, якая ведае, што такое каханне, боль ад яго і падман. Можна зрабіць выснову, што ў кожнага чалавека сваё ўяўленне пра шчасце. Для некага шчасце заключаецца ў здальнасці адчуваць, кахаць. Некаторыя людзі прагнуць таго, каб імі завалодала моцнае пачуццё, але для іншых – гэта бяда і пекла. Для апошніх шчасце – проста жыць, не ведаючы кахання, а значыць і болю, бо каханне і боль часта ідуць поруч.

Часам можна здагадацца пра пазіцыю самага аўтара па каментарыях, якія ён дае ў самым канцы. Напрыклад, калі ў апавяданні расказваюцца гісторыі незнаёмых людзей, М. Гарэцкі звычайна працягвае апавяданне і пасля таго, як развітваецца са сваімі выпадковымі спадарожнікамі. Нават па апісанню самаадчування героя можна зразумець, як ён адносіцца да гісторыі незнаёмага чалавека. У героя апавядання “Моцнае каханне” ў канцы трохі баліць галава, яму сумна і хочацца пагаварыць з жанчынай, якая ўжо сышла з цягніка. Відавочна, што для сябе ён не вырашыў пытання пра тое, што лепш: жыць без кахання і знаходзіць шчасце ў нечым іншым ці ведаць, што такое сапраўднае пачуццё, і тым самым стварыць пагрозу самому сабе? Важным у творы з’яўляецца і вобраз трэціай незнаёмкі, убачанай на станцыі Тайга маладзенькай татарачкі, падобнай да той, якую перарэзаў цягнік. Ці вартае каханне, моцныя пачуцці таго, каб жыццё маладзенькай дзяўчыны закончылася так недарэчна?

Калі жанчына з цягніка ў апавяданні “Моцнае каханне” выклікала супярэчлівыя пануцці, то незнаёмка з твора “Сумная дама” герою (аўтару) яўна не імпануе. Адукаваная, сухая, няшчасная, абыхавая да жыцця. І разам з тым яна, калі гаворыць, то нібы хваліцца сваімі бедамі. Жыццё сумная незнаёмка не цэніць, але баіцца крушэння цягніка. Аўтар паказвае яе як загадкавага чалавека, згубленага і недарэчнага ў гэтым свеце. Адсюль і пытанне, якое задае сабе герой (аўтар): “Чаму дзень мой гэты – ехаць з нейкаю дамаю, невядома куды, невядома чаго? Жыццё такое кароткае, такія дні пры такой кароткасці” [2, с. 342]. Сумная дама не мае нічога агульнага з сумнай дзяўчынкай, бо асаблівы выгляд дзяўчынкі – гэта адлюстраванне невядомага і цудоўнага ў сваёй загадкавасці жыцця яе душы, яе думак, яе адчуванняў. У душы сумнай дамы нічога няма – пуста, нецікава. Яна

як голая скала пасярод мора, у якім кіпіць жыццё. Адасобленасць ад няшчасцяў дамы, якой не хочацца спачуваць, падкрэсліваюць апошнія радкі твора: “Можна легчы, заснуць, спакойна ўтуліцца ў самага сябе. Усё добра” [2, с. 343]. Калі б гісторыя жыцця незнаёмкі нешта зварухнула ў душы аўтара, то ён, як заўжды, выказаў бы свой неспакой (як, напрыклад, у апавяданні “Дурная”, у якім герой пасля сустрэчы з чарговай таямнічай незнаёмкай дрэнна спаў). Чаму беды аднаго чалавека кранаюць, а трагедыі іншага пакідаюць раўнадушным? Можа быць, прычына гэтаму – адносіны самага чалавека да свайго жыцця і сваіх няшчасцяў? Незнаёмая жанчына з апавядання “Дурная” звяр’яцела з голаду, з-за гэтага яна гаворыць, гаворыць і не можа спыніцца (у асноўным яна кажа, што ў той час, як адныя галадаюць, іншыя ядуць, колькі хочучь). Сумная дама з напярэдняга твора расказвае проста дзеля таго, каб расказваць, а можа і зрабіць уражанне тым, што яна – вольна і разумна, няшчасна, расчараваны чалавек, які ўсведамляе нікчэмнасць жыцця. Слова вар’яцкі з апавядання “Дурная” не тычацца абстрактага расчаравання ў жыцці, у іх адлюстравана цалкам канкрэтная, страшная праўда жыцця.

У сваіх апавяданнях на прыкладзе жаночых вобразаў М. Гарэцкі паказвае не толькі дваістасць чалавечай душы, але і дваістасць свету, жыцця ў цэлым. З аднаго боку, таямніца жыцця зачароўвае, завабілае (як незнаёмая сумная дзяўчынка, на якой можа спыніцца позірк на вуліцы). З іншага боку, яна палохае, бо можа несці нешта страшнае (як цудоўныя пачуцці, якія загубілі дзяўчыну на станцыі Юрга) ці жудасна пустое (як тое, што складае ўнутраны свет сумнай дамы). Тое, што аб’ядноўвае згаданыя жаночыя вобразы – загадка, якая хаваецца ў душы кожнай гераіні, тое незразумелае, нявытлумачае, у нечым страшнае, у нечым прыгожае, незвычайнае, дзіўнае, што можна назваць – існаванне чалавека.

Літаратура:

1. Васючэнка, П.В. Зачараванасць патаёмным. Максім Гарэцкі і сімвалізм / П.В. Васючэнка // Беларуская літаратура XX стагоддзя і сімвалізм. – Мінск, 2004. – С. 137–144.
2. Гарэцкі, М. Зб. тв.: у 4 т. / М. Гарэцкі. – Мінск: Маст. літ., 1984. – Т. 1: Апавяданні (1913–1930). – 446 с.